

הרב דב ויסברד

קדושת ירושלים והמקדש בזמן הזה

א. מבוא

מציאות ימינו מעמידה את ירושלים בלב לבו של השיח הלאומי הפנימי והבינלאומי. שאלות מדיניות בטחונית מעלות היבטים טריטוריאליים הנוגעים לירושלים ולמקום המקדש, בד בבד עם שאלות הלכתיות כבדות משקל. אין במאמר זה משום נסיון להכריע בסוגיות משמעותיות אלו, כל מטרתו היא לבחון פן הלכתי-רעיוני הנוגע לכמה סוגיות עקרוניות ובסיסיות באשר לקדושת ירושלים ומקום המקדש.

ב. ההבדל בין בניין הבית בימי שלמה לבניינו בימי עזרא

שנינו במשנה בריש פרק בתרא דשבועות שתוספת בניה על העזרה המקורית הנבנית בבית המקדש, מחייבת ששה תנאים שבהעדרם לא מתקדשת העזרה החדשה: "שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של שבעים ואחד ובשתי תודות ובשיר".

נחלקו האמוראים בגמרא שם בדף טז, ע"א בשאלה האם בעינן כל ששת התנאים לקידוש העזרה או שמא די באחד מהם. ומבאר שם הגמרא כי לדעת רב הונא בעינן קיומם של כל ששת התנאים. וצריך לומר שסבר שקדושה ראשונה שבמקדש שלמה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא. ומשום הכי מבואר מדוע היה מקדש שני שבימי עזרא קדוש בקדושת מקום, שכן קדושה לא בטלה. אף שלא היה צריך עזרא לקדש מחדש לא יכול היה להחיל קדושה במקום, שכן לא היו באותה התקופה לא מלך ולא אורים ותומים.

ואילו לדעת רב נחמן לא בעינן את כל התנאים הנ"ל לשם קידוש המקדש. וצריך לומר שסבר שקדושה ראשונה שבמקדש שלמה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא. ומשום הכי מבואר מדוע היה מקדש שני שבימי עזרא קדוש בקדושת מקום, שכן קדושה לא בטלה. אף שלו היה צריך עזרא לקדש מחדש לא יכול היה להחיל קדושה במקום, שכן לא היו באותה התקופה לא מלך ולא אורים ותומים.

ואילו לדעת רב נחמן לא בעינן את כל התנאים הנ"ל לשם קידוש המקדש. וצריך לומר שסבר כי קדושה ראשונה קידשה לשעתה בלבד ואם כן היה צריך עזרא לקדש מחדש את המקדש השני, וכיצד עשה זאת בלא מלך ובלא אורים ותומים? אלא שלא בעינן את כל התנאים המוזכרים במשנה ודי במימוש חלקם בכדי לקדש את הבית.

ג. שיטת הרמב"ם בעניין קדושת ירושלים והמקדש בזה"ז

הרמב"ם בפרק ו' הלכה י"ד מהלכות בית הבחירה פוסק כדעת רב הונא שאכן לצורך קידוש המקדש היה צורך בכל התנאים המוזכרים במשנה ולכן מעשי עזרא בעת קידוש הבית השני היו לזכרון בלבד וז"ל:
 "כל מקום שלא נעשה בכל אלו וכסדר הזה אין קידוש גמור וזה שעשה עזרא שתי תודות, זכרון הוא שעשה, לא במעשיו נתקדש המקום. שלא היה שם לא מלך ולא אורים ותומים ובמה נתקדשה? בקדושה ראשונה שקדשה שלמה שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידשן לעתיד לבוא".
 נפק"מ מעשית למסקנתו מבאר הרמב"ם בהלכה ט"ו שם, כי ניתן בזמן הזה להקריב קרבן במקום המקדש ולאכול שם קדשי קדשים אף שאין הבית בנוי שכן קדושת המקום לא פקעה.

מאחר ודעת הרמב"ם לעניין קדושת ארץ ישראל למצוות התלויות בארץ שקדושה ראשונה של יהושע לא קידשה גם לעתיד לבוא. נדרש הרמב"ם בהלכה ט"ז לבאר את החילוק וכתב: "ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא ובקדושת שאר ארץ ישראל לענין שביעית ומעשרות וכיו"ב לא קידשה לעתיד לבוא, לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה אינה בטלה והרי הוא אומר ויהימוותי את מקדשכם' ואמרו חכמים אע"פ ששוממין בקדושתן הם עומדים...".
 היינו לדעת הרמב"ם קדושת ירושלים שונה מהותית מקדושת ארץ ישראל שכן שואבת היא את כוחה מן השכינה שאינה בטלה, מה שאין כן אצל קדושת ארץ ישראל שכל תוקפה בא לה מכיבושם של עולי הארץ ואם כן ברגע שגלו, גלתה הקדושה מן המקום.

ד. מחלוקת הראב"ד והרמב"ם

מפורסמת היא מחלוקתו של הרמב"ם הנ"ל עם הראב"ד שהובאו דבריו על אתר וכתב שם בזה"ל: "סברת עצמו היא ולא ידעתי מאין לוי". הראב"ד מאריך שם בראיות לתמיכת דעתו ומסכם שאפילו למ"ד שקדושה שנייה קידשה גם לעתיד לבוא לא אמר אלא לגבי שאר ארץ ישראל, אבל המקדש וירושלים לא התקדשו והסיבה לדבריו: "לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד ה"י, ומוסיף ואומר: "כך נגלה לי מסוד הי ליראיו".
 היינו לדעת הראב"ד כיוון שעתיד בית המקדש השלישי להופיע בנוי באש מן השמים ועתידה ירושלים להבנות בידי הקב"ה, לא קידש עזרא את מקום המקדש וירושלים. נפק"מ למעשה מדברי הראב"ד היא שהנכנס למקום המקדש בזמן הזה אינו חייב כרת.

ה. הקושי בבירור שורש המחלוקת

יש לעיין ביסודה של מחלוקת זו, כלום ניתן לומר כי שורש המחלוקת הוא בשאלת קיומה של הקדושה במקום המקדש וירושלים? והלא מקורות רבים בידינו בהם מבואר במפורש כי לא בטלה קדושת ירושלים מפני החורבן, ובכדי לא למנות כרוכל נציין רק שניים מן העקרונות המובעים בהם:

א. מצאנו סוגיות מפורשות בגמרא בהן נפסק להלכה שקדושת ירושלים היא גם מקדושה ראשונה שקידשה לשעתה ולעתיד לבוא וגם מקדושה שנייה, ומפורסמים דברי הכסף משנה על הרמב"ם שם בהלכה י"ד שכתב ע"פ הגמרא בזבחים דף קז, ע"א, במחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש האם קידשה ירושלים לשעתה או לעתיד לבוא שסבר רבי יוחנן שקידשה לעתיד לבוא וק"ל שהלכה כר"ל.

ב. מצאנו עניינים רבים הנדונים הלכה למעשה אודות קדושת ירושלים בזמן הזה דפסקינן בהן שקדושת ירושלים שרירה וקיימת אף בזמן הזה. וכך מבוארים הדברים בשאלת הקרבת קרבן בזמן הזה בגמרא בזבחים דף סב, ע"א עיי"ש ובסוגיית מורא המקדש בזה"ז בגמרא ביבמות דף ו, ע"ב ובשאלת היתר הבמות בזה"ז כמבואר במשנה במגילה בסוף פרק ראשון.

ו. מהות הקדושה בהתאם ליכולת ההתבוננות יישוב מחלוקת הרמב"ם והראב"ד

לאורם של הדברים יש לחזור ולהקשות מהו אם כן יסוד המחלוקת הנתונה לפנינו? ומצאנו במדרש בראשית רבה פרשה ד' ויכוח שהתווכח כותי אחד בשאלות אידיאלוגיות עם רבי מאיר וכך לשונו:

"אמר לו (=הכותי לרבי מאיר) אפשר אותו שכתוב בו 'הלא את השמים ואת הארץ אני מלא' היה מדבר עם משה מבין שני בדי הארון? אמר לו הבא לי מראות גדולות, הביא לו. אמר לו ראה בבואה שלך בהן! ראה אותה גדולה. אמר לו הבא לי מראות קטנות, הביא לו. אמר לו ראה בבואה שלך בהן! ראה אותה קטנה. אמר לו (=ר"מ לכותי) מה אם אתה שאתה בשר ודם אתה משנה עצמך בכל מה שתרצה מי שאמר והיה העולם ברוך הוא על אחת כמה וכמה..."

ויש להבין מה שואל כאן הכותי וכיצד עונה לו רבי מאיר. שכן למעשה שאלתו של הכותי קשה ונוקבת היא. שאלת הצמצום, כיצד הקב"ה שמלא כל העולם כבודו מתגלה במקום מסויים יותר מאשר באחר? ומה עונה לו רבי מאיר? במקום לענות תשובה עיונית בכובד ראש ממחיז הוא תשובה שגראית בהשקפה ראשונה ילדותית משהו.

ויש לומר כי תשובתו של רבי מאיר, אם נבחנים הדברים לעומקם, היא זכה כבדולח ותדה כתער! רבי מאיר נדרש לבאר כאן את יסוד מציאותו הי בעולם, כיצד

ניתן להבין ששורת קדושה יתירה בין שני בדי הארון שבמשכן, מה שלא קיים מחוצה לו? והוא משיב תשובה נפלאה.

יסודו של "משל הבבואות" הוא להורות לנו כי כשם שהבבואה הנשקפת במראתו של האדם תלויה במראה אותה הוא אוחז בידו ובזוית הראיה שבה בוחן הוא את אשר ניבט לנגד עיניו, כך הוא גם ביסוד הקדושה. קדושה תלויה בזוית הראיה. אמור, הכל קדוש מאחר ומלא כל העולם כבודו, אלא שדרגות הקדושה נתפסות בהתאם להכרתו הסובייקטיבית של האדם, בהתאם לזוית הראיה שלו, ע"פ סוג המראה אשר אותה אוחז הוא בידו.

לאורם של דברים אלו ניתן להבין אולי את יסוד דבריהם של הרמב"ם והראב"ד הני"ל. לא נחלקו הרמב"ם והראב"ד בשאלת הקדושה המטאפיזית השוררת במקום המקדש ובירושלים. בעולם שמלא בכבוד ה' לית אתר פנוי מיניה, אלא שיסוד המחלוקת ביניהם הוא בשאלת זוית הראיה. היכולת להתפיס את הקדושה הרוחנית במציאות הגשמית.

הראב"ד תומך את יתדותיו בסוגיא במסכת בבא מציעא דף נג האומרת שכשנפלו מחיצות ירושלים פגה הקדושה. היינו הקדושה תלויה במחיצות הגשמיות. לאמור לעיל נאמר בדעת הראב"ד כי כשנפלו מחיצות ירושלים "נשברה המראה", לא ניתן עוד לאחוז באמצעי עזר הממחיש לאדם את קדושת ירושלים. ומשום כך כשמישור ההכרה הסובייקטיבי של האדם אינו מסוגל להגיע ולתפוס את הקדושה, הרי שאין קדושה בירושלים, למעשה.

הרמב"ם לעומתו אינו מקבל את ההנחה היסודית הזו. כיוון שקדושת ירושלים היא מפני שכינה ואינה תלויה בקיומן של מחיצות או בתנאים גשמיים כלשהם הרי שיש אפשרות ביד כל אדם לחוש את קדושת ירושלים. אין הדבר תלוי אלא ברצונו. היינו לצורך ההבטה העמוקה וההפנמה הרוחנית של קדושת ירושלים אין צורך בסממן גשמי ודי רק ברצונו של האדם וחידוד הכרתו הפנימית. המראות הן בידך יטען הרמב"ם כל שעליך לעשות הוא רק להתאים את זוית הראיה שלך לבבואה המשתקפת בהן.

ז. דעת הראב"ד לגבי קידוש עזרא

ישאל השואל ואם כן מדוע לא יכול הראב"ד לקבל מהלך חשיבתי זה ולהסכים לדעת הרמב"ם? ניתנים הדברים להסבר ע"פ קושייתו של הכסף משנה על הראב"ד שם בהלכות בית הבחירה. שכן כתב הראב"ד שקדושת עזרא אף למ"ד שקידשה לעתיד לבוא לא הייתה בירושלים משום "שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי".

והקשה הכס"מ מדוע הניח עזרא את ירושלים מלהתקדש גם לעתיד לבוא ואולי

בזמן החורבן הייתה ניתנת רשות להקריב, ואם כן מן הראוי היה לקדשה גם לעתיד לבוא?

ולאור הסברנו מיושב הקושי. שכן אם תלויה הקדושה לדעת הראב"ד במציאות ה"מראה", בניין על תילו ומחיצות מקיפות, הרי שבעת שיודע עזרא כי עתידה ה"מראה" לשוב ולהופיע בבנין חדש, אין הוא מחפש דרכים פתלתלות בכדי להתפיס במקום קדושה עולמית.

ומחוור ההבדל בין ירושלים ומקום המקדש התלויים במחיצות מוגדרות לבין שאר ארץ ישראל שאין בה דין בנין מוגדר. וע"כ גם אם בשאר ארץ ישראל יש קדושה עולמית ודאי הוא שבמקום המקדש וירושלים פקעה לה הקדושה מן הטעם האמור. לאורו של מהלך זה ניתן לבאר עניינים רבים הנוגעים לקדושת ירושלים והמקדש ונעמוד על מקצתם:

ח. אכילת מעשר שני וקרבת בכור בירושלים

הברייתא במסכת מכות בדף יט, ע"א עוסקת בשאלת אפשרות אכילת מעשר שני בזה"י בקדושה בירושלים. ולומדת שם הגמרא בהיקש ממעשר לדין בכור שכשם שבכור אינו נוהג אלא בפני הבית ולא בזה"י, כך גם אין נוהג דין מעשר שני אלא בפני הבית ולא בזה"י.

וממשיכה הגמרא שם לדון בעניין: "ומאי קסבר? אי קסבר שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא אפילו בכור נמי (יקריב ויאכל) אי קסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא אפילו בכור נמי תבעי" (ה"א"ס כ"טז"א) למו ומרז הצית וסצטר קיים יאכלנו או לא", רש"י.

והקשו שם התוספות בד"ה "ומאי" שלא ברורה ההו"א של הגמרא, שכן אי איירי בשיטת המ"ד שלא קידשה לעתיד לבוא, אם כן מאי בעי? והלא ודאי לא יאכל לא מעשר שני ולא כל שכן בכור, שהרי בטלה קדושת המקום? ועי"ש מה שתרצו בשינוי גירסת הגמרא.

אולם להסברנו דלעיל מחוורים הדברים! שכן דין מעשר שני ודין בכור להיות נאכלין "לפני ה'". ואם כן שואלת הגמרא כיוון שדין "לפני ה'" הוא עניין רוחני, אם כן מה אכפת לן אי חרב הבית והלא עדיין שייך בירושלים דין של "לפני ה'". יכולת ההבטה הפנימית עדיין מסורה בידו של האדם ומשום הכי תבעי אף לגבי בכור שמא יכול האדם להפנים את קדושת המקום? וכך מבוארים הדברים בלשונו של רש"י שם שכתב: "וקא מיציעא ליה מי קרינא ציה השתא כלל חומה לפני ה' אלוקיך או לא". על זה באמת תירצה הגמרא שכיוון שבכור טעון מזבח ואכילתו תלויה בקיומו של מזבח ממש, לא די בתחושת הקדושה שיש בירושלים ועל כן לא שרי לקיימו בזה"י.

ט. קדושת בית שאן

הגמרא בדף ז, ע"א בחולין מבארת את מעמדה ההלכתי של בית שאן לעניין מצוות התלויות בארץ, ואומרת כי עולי עזרא לא כבשו את כל כרכי ישראל בזמן עלייתם, כדי שישמכו עניים עליהם בשביעית. (שאינה נוהגת בחו"ל וכך יוכלו להמשיך לחרוש ולזרוע ולמצוא את פרנסתם מפרי האדמה).

מעניין לראות כי מצויות שתי גרסאות בראשונים לדברי הגמרא הללו: לגירסת רש"י כתוב "ולא כבשום עולי בבל" - היינו סיבת אי הקדושה של בית שאן ובנותיה נובעת מכך שלא נכבשה בידי עולי עזרא. ואילו לגירסת רבנו גרשום על הגליון שם מופיעה הלשון "ולא קדשום עולי בבל" - היינו סיבת הקדושה תלויה במעשה חיובי של קדוש. לאמור, יש מקום לדיון האם סיבת קדושתה של הארץ תלויה במעשה של הקדשה הדרוש כדי להתפיש קדושה בארץ, או שדי בעצם הכיבוש בעצמו כדי שמיניה וביה תתפס הקדושה לעניין מצוות התלויות בארץ.

ולמהלכנו עד כה מבוארים הדברים היטב. שתי גישות לפנינו: לדרך אחת אין צורך ב"מראה מיוחדת" לשם ההקדשה. די בכונת הלב וביישוב בפועל של המקום. לדרך השנייה, מהלך הקדושה מחייב מסגרת קבועה ולא ניתן להקדיש בלא ביצוע הליכים גשמיים פורמליים, הגורמים לקדושה העליונה להיות נתפסת ביד אדם ובמחשבתו.

כך יבוארו גם דברי הגמרא במסכת שבועות בדף טו, ע"ב. שם דנה הגמרא אם ניתן לבנות את בית המקדש ולקדשו בשתי הלחם בשבועות. במהלך דיון הגמרא שם, דוחה הגמרא את האפשרות לבנות את הבית מערב יו"ט ולקדשו בקרבן שתי הלחם למחרת ביו"ט וזאת מחמת הדין ש"בעיני קידוש בשעת הבניין". ישאל השואל וכי מה אכפת לך אם אין הקידוש בעת הבניין? ולדברינו פשיטא, שכן אם כל עניינו של הקידוש הוא בהתפסת הקדושה במוחש, הרי שיש צורך שזמן ההקדשה יהיה בשעת הבנין ממש. (ובדעת הרמב"ם נאמר, שכל עוד לא קאי בנין על תילו קדושת הראיה הפנימית קיימת, אולם מרגע העמדת הבניין יש צורך בהקדשתו של המחיצות ממש).

י. קדושת המקדש וכליו - דעת ה"חתם סופר" ויישובה

החתם סופר בשו"ת יו"ד סימן רל"ו הקשה על דעת הראב"ד הנ"ל ע"פ הדעה הסוברת כי ארון העדות גלה לבבל ואינו גנוז במקומו. אם כן, כיצד הקריבו בבית שני קרבנות והלא לא היו שם ארון וכרובים ומשום הכי לא נחשב בית המקדש לשלם

ולא חזרה הקדושה אל הבית השני?

ותירץ החת"ס את קושייתו באומרו, כי תכלית הארון הייתה לצורך אמירת המצוות למשה במקומו של הארון ככתוב: "ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים אשר על ארון העדות את כל אשר אצווה אותך אל בני ישראל". ואם כן, אומר החת"ס, כשאין נביא כמשה בימי הבית השני אין הארון מעכב את השראת השכינה. ויש לעמוד על חידושו של החת"ס שהארון בהו"א היה מעכב גילוי שכינה בבית המקדש השני לולא הובאר במפורש כי תפקידו הוא לצורך הידברות עם משה ולא לצורך עבודת הבית. והיכן מצינו שקדושת הבית תלויה בכליו? אדרבא פסק הרמב"ן במפורש (בהשגותיו לספר המצוות, עשה ל"ג) כי ניתן להקריב בבית "אע"פ שאין בו כלים אלו".

נוסיף ונקשה כי לכאורה מה איכפת לך אי הווי הארון לצורך התועדות עם משה והלא מכלי הבית הוא? ואם בעינין מקדש וכלים, הוי עדיין חיסרון?

ולאור הסברנו לעיל ניתן לומר כי פסק החת"ס ע"פ עומק משנתו של הראב"ד. דאם בעינין מציאות מוחשית של קדושה בכדי להתפייס במקום, אם כן מה לי מחיצות מה לי כלים? כולוהו בעינין בכדי ל"שדר" לאדם מציאות של קדושה. בהעדר אחד מהם יש כאן חסרון ביכולת תפיסת הקדושה וממילא בהיתר ההקרבה! אולם, מבאר החת"ס, כיוון שכל מעמדו של הארון אינו לצורך ההקרבה, אלא להדברות עם משה, ממילא ברגע שמשה אינו עוד בנמצא בזמן המקדש, אין פגם בתפיסה הרוחנית של באי המקדש! שכן כלי המקדש ה"פעילים" מצויים על עומדם ועל מתכונתם וממילא ניתן להתפייס בהם את הקדושה המוחשית.

יא. יסוד הקדושה הפנימית כפתח להבנת עניין החורבן והגאולה

הגמרא בסוף תענית בדף ל, ע"ב אומרת: "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה". במבט ראשון ניכר במאמר זה הקושי הלשוני. "המתאבל" הלא מתאבל בהווה, ואילו ציפיית הגאולה והבניין היא על העתיד. לאור זאת היה צריך לומר: "כל המתאבל יזכה", בלשון עתיד, לראות בשמחתה, מדוע כתובה הלשון בהווה? אולי יובנו הדברים בהתאם למהלכנו הכולל. המתאבל על ירושלים הוא מי שיכול לשוות לנגד עיניו את מציאותה החסירה הנוכחית של ירושלים, עם עתידה הרוחני השלם של ירושלים. שעתידה ירושלים של מטה להראות מחוברת לירושלים של מעלה.

דהיינו מי שמתאבל באמת הוא זה שמחפש את אותם גילויי שכינה, את אותה עוצמה רוחנית אדירה שאמורה לזעוק מכל אבן ומכל קיר. הוי אומר, אוהו אדם

בידיו בשעות אלו מראות מסוגים שונים. בכולן מנסה הוא לשפר את זוית ראייתו, את הפנמת הקדושה. ואם כן להסברו של רבי מאיר דלעיל, הגורס כי הכל תלוי בזוית הראיה, בצורת הסתכלות ביכולת ההפנמה, ניתן לומר כי המתאבל, אף כי שרוי הוא במפח נפש מובן, צועד הוא כבר צעד אחד קטן בדרך אל הפתרון, אל יכולת הראיה הפנימית, אל השגת זוית הראיה הנכונה של הפנמת הקדושה, של חיבור תתאה עם עילאה, של שמחת ירושלים הבנויה.

י.ב. סיכום

שני מהלכי חשיבה שזורים כחוט השני בסוגיות רבות העוסקות בקדושת ירושלים והמקדש ובהשלכות ההלכתיות לכך על קיומן של המצוות השונות גם בזמן הזה. יסודם של הדברים הוא בתפיסה השורשית הגורסת כי לא רק המרחק בין בעלי הפלוגתא השונים שכן לית מאן דפליג ששכינה מצויה בירושלים ובמקום המקדש. השאלה הנדונה בכל פן מפני הסוגיות השונות, טובבת מסביב ליכולת ההכרה של האדם במציאות השכינה הזו כתנאי להקדשת המקום ולהלכות התלויות בו. לאור חיבור הדעות השונות לכדי משנה יסודית אחת ישובו וימתקו לנו דברי הירושלמי במסכת חגיגה (פרק ג', הלכה ו'): "ירושלים הבנויה כעיר שחבורה לה יחדיו... שהיא עושה כל ישראל חברים".